

de. Under 1800-talet avkriminaliserades emellertid utomäktenskapliga sexuella relationer och 1861 avskaffades dödsstraffet för barnamord. Man började visa en större förståelse för ogifta mödrars sociala, ekonomiska och psykiska omständigheter, även om modern inte betraktades som ett offer. Det späda barnet som dödades har däremot sannolikt alltid betraktats som ett offer. Barnets värde kom att inskräpas än mer i och med 1864 års strafflag, även om barnet säkerligen ansattes skyddsvärt också tidigare.

Omtanken om barnen blir av och till tydligare i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Här kan man alltså ana tankegångar som föregriper den moderna brotts-offerdiskursen. Bakgrunden till förändringen är naturligtvis komplex. Kanske, skriver Österberg, har den att göra med en större förmåga att betrakta de drabbade familjerna med medkänsla, en tendens att individualisera och därmed också synliggöra barn som individer samt med en merkantilistisk befolkningspolitik som värmade om den framtida arbetskraften. Man kan även tänka sig att det handlade om en förfining av lagstiftningen och ett ökat behov av att i en professionell juridik precisera och differentiera sådant som för betraktats som självklart.

Offer för brott tar upp många centrala aspekter som rör synen på våld och offer i rättskipning och rättspraxis. Naturligtvis är det svårt att exakt komma åt den konkreta praktiken i förfluten tid, men de olika delstudierna ger många exempel på konkreta rättsfall där lag och praxis inte alltid följdes åt. Just närläsningen och analysen av dessa rättsfall tillhör bokens stora förtjänster. Eftersom forskning om våld utgör ett stort fält, kan man knappast begära att författarna skall hänvisa till fler våldsstudier och forskare än vad som är relevant för deras respektive studier. Ändå saknas en och annan referens som exempelvis till sociologen Eva Lundgrens forskning om våld mot kvinnor idag. Studierna spänner ju över en lång tidsperiod – från reformation till nutid – där referenser till aktuell nordisk forskning om våld i samtiden har sin givna plats. Med fördel kunde också resonemangen om den manliga könsmaktens kontinuitet och förändring ha getts ytterligare utrymme.

Resonemangen kring teoretiska ingångar och begrepp är i stort sett tillfylllest. Vissa saker kunde emellertid ha förtydligats. Exempelvis borde Lindstedt Cronberg ha diskuterat begreppet *berättelse* utförligare. Hon talar bl.a. om ”min berättelse” och ”domböckernas berättelser” (s. 171). Som folkloristiskt skolad etnolog undrar man genast vad som avses. Här kunde författaren haft hjälp av Inger Lövkronas resonemang om

berättelser och narrativitet i studien om Annika Larsdotter (1999). Vidare saknar man ibland korshänvisningar mellan de olika kapitlen. Flera av författarna är nämligen inne på liknande resonemang, varför det hade varit bra om de hänvisat till varandra i större utsträckning än som nu är fallet.

Språkligt sett är boken välskriven, bortsett från några enstaka skönhetsfläckar. När man läser vetenskapliga texter av god kvalitet, studsar man t.ex. vid uttryck som ”avslut” och ”öppna för”. De utgör en form av stilbrott som bör undvikas. Vidare må neologismer som ”förvetenskapliga” (s. 292) vara talande, men de är klumpiga och osköna. Detta är dock småsaker i det stora hela.

Avslutningsvis vill jag framhålla att *Offer för brott* är en intressant och viktig bok, som bygger på väl genomförda delundersökningar. Våldsforskningen behöver historiska perspektiv av detta slag. Diskussionen om rättskipning och rättspraxis i tidigmodern och modern tid är central, om vi skall förstå den debatt som idag förs om våld och brottsoffer. Boken bör därför läsas av alla som intresserar sig för och forskar om kön, makt och våld. Och den bör läsas över ämnesgränserna.

Birgitta Meurling, Uppsala

Med börd, svärd och pengar. Eliters manifestation, maktutövning och reproduktion 1650–1900. Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson & Patrik Winton (red.). Oposcula Historica Upsaliensia 29. Swedish Science Press, Uppsala 2003. 210 s., ill. ISBN 91-506-1656-0.

När elva historiker (åtta män och tre kvinnor), varav de allra flesta från Uppsala universitet, går samman under temat elit i en antologi gör de det utifrån ett relationellt elitbegrepp. Eliten blir, menar de således, bara elit i relation till andra grupper; den måste dessutom för att vara elit vara exklusiv, ha ett elitmedvetande och uppleva och manifestera sin ställning, inneha och använda maktresurser samt sträva efter att reproducera makten. Avsikten med studien är, säger författarna vidare, att studera något mer än bara ekonomiskt inflytande hos en grupp. Därför fokuseras de sociala relationerna och manifestationer av status för att skapa förståelse för ”hur dominansens praktik” fungerar. De understryker också att det finns många elit. Boken handlar alltså inte bara om centralt politiska grupper utan även om lokala sådana. Den handlar heller inte bara om män som elit utan också, om än i ganska ringa grad, om

kvinnor. Här är naturligtvis Helsingförshistorikern Merja Keinänen's artikel om Årstafrun, Märta Helena Reenstierna, som husmor det viktigaste bidraget.

Artiklarna i antologin rör frågor om eliternas manifestationer, deras utövande av makt, deras reproduktion och deras anpassning till samhällsförändringarna. Manifestation kan ta sig uttryck i hur eliten bosätter sig på en plats, dvs. hur den besätter de viktigaste och finaste tomterna. Den kan också uttryckas med hjälp av gravmonument och nekrologer, där dess ställning bibehålls efter döden och också överförs till nästa generation. Maktutövningen kan t.ex. handla om hur man påverkar tillsättningar av viktiga samhällsliga poster, där eliten vill ge sin kandidat företräde framför andra. Reproduktionen kan inbegripa hur eliten överför värderingar och normer till nästa generation, t.ex. hur en militär titel kan användas för att bibehålla positioner i samhället eller hur äldre män mycket medvetet överför sina manlighetsideal till yngre. Vad slutligen gäller anpassningen till förändringar i samhället kan det röra frågor om hur adeln förhöll sig till förlusten av sina privilegier i det borgerliga samhällets framväxt och vilka strategier som används i sådana sammanhang. Vilket av dessa teman som än berörs handlar det i slutändan om att upprätta, befästa, bevaka och bevara sina positioner.

Gudrun Andersson undersöker i sin artikel hur eliten i Arboga manifesterade sin ställning genom statusbetonade byggnader och genom att rumsligt koncentrera sin bosättning till specifika stadsdelar som Storroten och Västra norr. Eftersom stadseliten dock inte kunde bygga hus som i omfång motsvarade herrgårdar och storgods på landsbygden blev det i stället desto viktigare att bo på rätt plats, t.ex. i närheten av rådhuset eller kyrkan, dvs. mäktiga samhällsliga maktinstitutioner. Sådana rumsliga hierarkier kan ju än i dag iakttas i många svenska städer. Att bo på rätt ställe i den urbana miljön förlämnar människor ett väsentligt kapital som ibland kan vara mer värt än det rent ekonomiska.

I artikeln Herrskap och prästefolk visar Joakim Malmström hur en lokal elit påverkade tillsättningen av kyrkoherdar under stormaktstiden. Dessa lokala eliter kunde genom sin inflytelserika ställning ofta påverka domkapitlet, trots att dessa egentligen inte behövde lyda. Adliga personer (män som kvinnor) kunde t.ex. begära att få en viss kandidat tillsatt med hänvisning till att kyrkan då visade den adlige "hög vänskap". Skälet till att eliten var noga med att påverka kyrkoherdetillsättningarna måste, menar Malmström, förstås utifrån den insyn i bygdens liv och ärenden som prästen hade. Han

var ordförande i sockenstämman och han var själasörjare. Detta gav honom en maktposition. Genom att då se till att "rätt" kandidat tillsattes, försattes samtidigt denne i ett beroendeförhållande till eliten, ett beroende som medförde att elitens maktposition sannolikt kunde upprätthållas. Av tacksamhet skulle prästen nämligen knappast gå elitens önskemål emot. Prästen blev således en maktresurs som hjälpte den lokala eliten att både legitimera sin makt och försvara sin ställning och position.

Marie Steinrud har i sitt bidrag undersökt hur eliten reproducerades. Detta har hon gjort genom att studera korrespondens från Fredrik Tersmeden (1752–1819) till sonen Wilhelm under dennes studietid i Uppsala. Steinrud gör sin analys med hjälp av maskulinitetsteorier lånade från R. W. Connell. Hon visar hur Tersmeden mycket medvetet i brev efter brev uppmanade sonen att leva ett ståndsmässigt liv i förskingringen. Han borde först och främst ägna sin tid åt studierna och avstå från nöjen och dåligt sällskap. Han skulle lägga sig vinn om ett gott uppförande för att förbereda sig för den roll som hans namn och ställning krävde. Steinrud menar vidare att det manlighetsideal som Tersmeden förespråkade var nytt för tiden. Det handlade inte som tidigare om att adelsmän borde lösa problem genom dueller eller genom att hämnas oförrätter med ännu mer våld utan i stället om nyttan av att vara samhällsduglig. I detta nya ideal ingick dygder som eftertänksamhet, ansvar, plikt känsla, fredlighet och saktmodighet. Den som tog till sig ett sådant ideal, menade Tersmeden, gjorde sin familj och sitt namn heder.

När det gäller bokens fjärde tema, dvs. hur eliter anpassat sig till förändrade samhällsvillkor, kan Göran Norrby visa hur adeln i 1800-talets borgerliga samhälle knappast var en bakåtsträvande överklass som endast värnade sina gamla privilegier för att behålla en särställning i samhället. I och med förluster av privilegier skaffade sig adeln i stället inflytande på andra arenor i det framväxande borgerliga samhället. Adeln var, menar författaren således, anpassningsbar och fick därför nya maktställningar i det förändrade samhället. Adelsmän hade inte bara en framskjuten plats i upplysningstidens elit, de var också urbana pionjärer. Detta förändrar onekligen den ofta använda bilden av adeln som en förlorargrupp i det framväxande moderna samhället, en grupp som överlevt sig själv och därför obönhörligen tillhörde en svunnen tid.

Studierna av eliter ger mycken ny kunskap till forskningsområdet. Ambitionen hos författarna att förstå makt och maktpraktiker genom att studera sociala

relationer och betydelsen av kulturellt och socialt kapital ger intressanta inblickar i hur individer och grupper hanterat föränderliga samhällspositioner. Esbjörn Larsson knyter direkt an till detta i sin studie av titlar som kapital under 1700-talet. Han studie rör det militära och han visar, i direkt analogi med bokens övergripande syfte, att det sällan var någon ekonomisk vinst att få en högre militär titel, men däremot en symbolisk. Visserligen måste en tilltänkt officer egentligen ha en adels-titel, gott släktskap och ekonomiska medel, men börd och förmögenhet kunde inte ensamma ge en framträdande position i samhället. De måste omvandlas till titlar för att vara riktigt giltiga, och dessa kunde dessutom förvärfvas via nyadling av ofrälse, vilka då också tillförde frälset nytt blod och gjorde att bördssadeln ändå inte var ensam om att dominera det militära överskiktet.

Mitt intryck av studien är att den är intressant och välskriven. Författarna är alla experter var och en på sitt område, något som också märks i boken. Men det kanske mest positiva är att nivån är jämn. Boken igenom håller artiklarna hög kvalitet och knyter väl an till de övergripande frågeställningar och syften som signalerades i inledningen.

Agneta Lilja, Huddinge

Periferins landskap. Historiska spår och nutida blickfält i svensk glesbygd. Ella Johansson (red.). Nordic Academic Press, Lund 2002. 272 s., ill. ISBN 91-89116-41-0.

Boken *Periferins landskap*, med undertitel *Historiska spår och nutida blickfält i svensk glesbygd*, är den sjunde publikationen från forskningsprojektet "Flexibilitet som tradition. Kulturmönster och näringar i norrländsk skogsbygd under 1000 år". Den innehåller nio uppsatser som på ett eller annat sätt anknyter till skog och utmark i byn Ängersjö i Hälsingland. Ängersjö är en plats som har mycket gemensamt med andra småorter i Norrlands inland i det att den under 1900-talet varit ekonomiskt avhängig en skogsnäring som behövt allt färre och färre arbetare för att bedriva sin verksamhet. Invånarantalet reducerades starkt under det förra seklet och i motsvarande grad har orten ställts inför utmaningen att finna alternativa verksamheter för att överleva. Just i Ängersjö har denna process fungerat förhållandevis bra, om man får tro bokens inledande sidor. Där konstateras att Ängersjö utifrån ett lokalt aktivt föreningsliv lyckats anlägga ett friluftsmuseum,

tagit initiativ till ett stort forskningsprojekt med byn i fokus samt fått en betydande medial uppmärksamhet genom att byn var spelplats för 2001 års tv-upplaga av Adventskalendern.

Syftet med forskningsprojektet är att undersöka kopplingar mellan ekonomiska förändringar och lokalt utvecklade traditioner eller kulturmönster i skogsbygder. En fokus ligger på lokala aktörer, värderingar och handlingsmönster samt på hur de lokala ekonomiska och politiska strategierna utformats i förhållande till skeenden i lokala, regionala, nationella och globala centra. I ett sådant perspektiv framstår bokens titel som tämligen naturlig; det handlar om att utforska *periferins* villkor och möjligheter, och eftersom studien är knuten till en specifik bygd och dess förändringar ligger det nära till hands att infoga det allt mer tvärvetenskapligt gångbara begreppet *landskap*. Landskapsbegreppet antyder att rumslighet, samspel människa/natur samt historisk förändring är centrala i projektet och man hänvisar också i inledningen till den fenomenologiska landskapsforskning som undersöker hur människor uppfattar och tolkar landskapet.

Mot denna bakgrund möter läsaren alltså nio artiklar skrivna av forskare från ett antal olika discipliner, alltifrån biologi och ekologi till historia och socialantropologi. Tonen i boken är populärvetenskapligt hållen samtidigt som man har eftersträvat en förankring i det vetenskapliga förhållningssättet vad gäller t.ex. källangivelser, metodredovisning, liksom i användningen av vissa inomdisciplinära begrepp. En sådan balansgång är inte helt okomplicerad, men på det stora hela lyckas man väl i sina ambitioner. Texterna är i regel upplysande och intressanta, men ibland hamnar man i situationer där förenklade teoretiska resonemang tippar över mot självklarheter och banaliteter. Bokens första artikel med titeln "Skogen som ram" ger t.ex. flera konkreta inblickar i hur platsstillhörighet, rörlighet och minne varit identitetsskapande för Ängersjöborna, men avslutas med ett i mitt tycke ganska tomt resonemang kring kollektivitet och platsstillhörighet.

Flera av artiklarna i boken berör markägande och rätten att utnyttja mark. Frågan är intressant i ett periferins perspektiv bl.a. därför att resursutnyttjandet skiljer sig från mer centrala odlingsbygder både vad gäller intensitet och kvalitet. I ett kapitel ställer kulturgeografen Elisabeth Wennersten frågan hur äganderätten upprätthölls i ett långtidsperspektiv, dvs. hur markägandet genom arv överfördes mellan generationer. I studien jämförs Ängersjö med Säljesta by i den mer centralt